

Prostor prve svetogorske cerkve

Vojko Pavlin

Danes je trdno zasidrano mnenje, da je imela svetogorska cerkev iz 16. stoletja na istem mestu svojo predhodnico, prav tako posvečeno sv. Mariji. Iz te cerkve naj bi izhajala znamenita ornamentirana kamnita plošča z besedami angelskega pozdrava, katere del je danes vzidan v steno za glavnim oltarjem. Staro svetišče na Skalnici naj bi bilo po nekaterih domnevah žrtev turških vpadov.

Dragocene podatke o srednjeveški Marijini cerkvi pri Gorici nad Solkanom je pred okoli sto leti obelodanil oziroma posredoval zgodovinar Franc Kos. Štirje pisni viri iz 14. stoletja nesporno pričajo o njej. Kljub temu pa se porajajo dvomi o tem, ali je cerkev zagotovo stala na vrhu Skalnice, saj bi jo domnevno lahko locirali tudi drugam. Tega mnenja je bil tudi že p. Bruno Korošak, ki je v *Svetogorski Kraljici* leta 2004¹ podal svoje trdno mnenje o tem, kje naj bi ta cerkev dejansko stala.

Splošni pomisleki glede obstoja stare cerkve na Skalnici

Najprej velja spomniti na izročilo o Marijinem naročilu vidkinji Urški Ferligoj, ki govori o zidavi in ne o obnovi ali ponovni postavitvi Marijinega templja. Ob gradnji cerkve v začetku 40-ih let 16. stoletja z izjemo omenjene plošče ni kakšnih namigov na ostaline porušene cerkve. Nobeden od starejših avtorjev, ki so pisali o svetogorski zgodovini od 17. do 19. stoletja (Glavinič,² Bavčer,³ Pasconi,⁴ Červ⁵), ne omenja stare zgradbe, na katero bi se lahko naslonila nova. Vsi poudarjajo edinstvenost in posebnost Urškega videnja ter posledično hitro izgradnjo nove cerkve, ki je kmalu prerasla v dobro obiskano božjepotno svetišče. Prvi med njimi, Franjo Glavinič, se je kot gvardijan na Sveti gori sto let po prikazanju bržkone lahko oprl na ustno tradicijo domačinov, v prvi vrsti Grgarcev, ki so vedeli marsikaj povedati o njihovi znameniti sovaščanki, o kaki porušeni stari cerkvi pa očitno ne. Z njo tudi niso povezali kamnite plošče, ki naj bi jo našli ob gradnji Marijinega svetišča.⁶ Plošča je pozneje, ob odkritju arhivskih virov, obveljala kot dodaten dokaz za srednjeveško cerkev na

¹ KOROŠAK 2004.

² GLAVINIČ 2002, p. 34.

³ BAVČER 1991, p. 412.

⁴ PASCONI 1993, p. 9, v prevodu: »Se pak ne najde nobeno pisanje, nobeno snaminje, nobena podertija, od koder bi se moglo sposnat, da je na tem kraju nekdej kakova zerkev ali kapeliza stala, od ktere bi bil mogel tak kamen tamgor priti.« Gre sicer za prevod »psevdo Pasconijevega« dela v italijanščini iz leta 1841 (*Compendio storico* 1841), ki je nastal na osnovi originalnega Pasconijevega besedila iz leta 1746 (cf. STRES 1990, pp. 54–55).

⁵ ČERV 1883, pp. 12–14.

⁶ Cf. KRAJNIK 1989, p. 21.

Skalnici. To bi sicer bilo mogoče, čeprav artefakt sam po sebi niti ni nujno ostanek sakralne zgradbe.⁷ Korošak je bil mnenja, da so ploščo (sl. 1) prinesli iz Grgarja.⁸

Pričakovali bi nadalje, da so se v Urškinem času na vrhu Skalnice ohranile ruševine stare zgradbe, sploh če je bila cerkev žrtev turških vpadov (kar sicer ni bila Kosova domneva). Turški zavojevalci bi lahko svetišče porušili kvečjemu slabih sedem desetletij pred Urškinim videnjem. V poštev pridejo namreč hudi vpadi v sedemdesetih letih 15. stoletja in nato v letu 1499.⁹ Časovna distanca se ne zdi tako velika, da bi se zabrisale sledi, tako materialne kot ustne.¹⁰ Poleg tega so turški osvajalci sloveli po hitrih prehodih čez vpadne pokrajine. Večinoma so cerkve opleni in onečastili. Manj je verjetno, da bi si vzeli čas za rušenje cerkva, toliko bolj če je šlo za odročnejše kraje.¹¹ K temu lahko dodamo izpričano kontinuiteto mnogih okoliških cerkvenih zgradb. Stale so pred turškimi vpadi in ohranile so se po njihovem odhodu.¹²

Ad fontes

V člankih Franca Kosa *Zgodovinske drobtine iz Goriške*¹³ in *Solkan v srednjem veku*¹⁴ so se bralci seznanili s štirimi omembami Marijine cerkve nad Solkanom iz druge polovice 14. stoletja v časovnem razponu vsega petnajstih let. Do dveh se je Kos dokopal v dunajskem državnem arhivu (Haus- Hof- und Staatsarchiv) sam, dve pa je našel v »Dodatkih« Giuseppeja Domenica Della Bone k Morellijevi Zgodovini goriške grofije (*Osservazioni ed aggiunte sopra alcuni passi dell' Istoria della Contea di Gorizia di Carlo Morelli di Schönfeld*).¹⁵ Podrobneje je o zadnjih dveh v istem času kot Kos pisal jezikoslovec in bibliotekar Carlo Battisti.¹⁶ Battisti je namreč v sploh prvem prispevku revije *Studi Goriziani*, ki jo je sam utemeljil, objavil regeste darilnih listin samostanu manjših bratov v Gorici, ki jih hranijo v goriškem Pokrajinskem arhivu (Archivio Storico Provinciale). Ena od dveh listin je bila znana že Rudolfu Coroniniju v 18. stoletju.¹⁷

⁷ CEVC 1990, p. 61; KRAJNIK 1990, p. 14.

⁸ KOROŠAK 2004, p. 42.

⁹ JUG 1943, passim.

¹⁰ Do neke mere lahko primerjamo pričanje o »ostankih stare cerkve sv. Lucije« pri Mostu na Soči iz leta 1584, ki ga je zabeležil vizitator Pavel Bizancij. Najstarejši ljudje v kraju so »vedeli«, da je na tistem mestu stala cerkev sv. Lucije, kar so slišali od svojih pradedov. Sam vizitator je videl zidovje in ruševine pod zemljo in se o tem prepričal (GRUDEN 1908, p. 63). Avtor sicer postavlja dogodek v Štmarker pri Gorici (pod Sabotinom!), vendar gre očitno za današnji Most na Soči, saj je v okolici do Jožefa II. stala cerkev sv. Mavra, dovoljenje za zidavo nove cerkve sv. Lucije pa je bilo na osnovi ljudske pobožnosti izdano prav leta 1584 (cf. HÖFLER 2001, p. 83). Tudi če ni šlo za nekdanjo cerkev, temveč za ostanke svetolucijske prazgodovinske kulture – domačini so se pri zaželeni gradnji nove cerkve sklicevali na ruševine.

¹¹ Cf. tudi CEVC 1990.

¹² HÖFLER 2001, passim.

¹³ Kos, F. 1920, pp. 107–108.

¹⁴ Kos, F. 1923, p. 140.

¹⁵ DELLA BONA 2003, pp. 19–20.

¹⁶ BATTISTI 1923, pp. 12–16.

¹⁷ CORONINI CRONBERG 1769, p. 338.

Kratka vsebina štirih virov po kronološkem sosledju je sledeča:

Leta 1368 je goriški grof Majnhard VI. podelil svojemu konjušniku *Hainczleinu Gassenpergerju* v zastavo hubo (kmetijo) pod »Marijinim hribom« pri Solkanu (*vnder vnser Frawn perg pey Celcan*).

Leta 1376 je Ulrik (sin Tomaža) iz Gramogliana v oporoki volil srebrn kelih Marijini cerkvi na »Goriškem hribu« (*ecclesia sancte Marie de Monte de Goricia*).

Leta 1382 je Pandulf iz Gramogliana v oporoki volil srebrn kelih cerkvi sv. Marije nad Solkanom (*ecclesia sancte Marie de supra Celchanum*).

Leta 1383 je goriški notar Matija podaril zemljišče (*bonum*) v Kromberku (*Strana supra Goritiam*) cerkvi sv. Marije nad Solkanom (*ecclesia sanctae Mariae de supra Celchanum in pertinentiis Goritiae*).

Ker je govor o Marijini cerkvi na hribu nad Solkanom (v enem primeru pri Gorici), jo je Franc Kos takoj imel za svetogorsko predhodnico na Skalnici. Enakega mnenja je bil tudi Carlo Battisti.¹⁸ Splošna oznaka »nad Solkanom« nenazadnje namiguje na to, da je na hribu nad vasjo bržkone stala le ena srednjeveška Marijina cerkev, ki so jo na tak način identificirali. V prvi polovici 20. stoletja (in že dolgo časa pred tem) pa je bila edina topografsko ustrezna cerkev s tem patrocinijem prav na Sveti gori. Oznaka po Gorici, ki nastopa v enem primeru, tega dejstva ne spreminja. Prvo oporoko so izstavili v Padovi, zato je omemba Gorice namesto Solkana razumljiva. Poleg tega vsebinsko povsem sovпада z drugo oporoko, tako glede predmeta, namenjenega cerkvi (srebrn kelih), kakor glede darovalca, ki je prihajal iz iste rodbine.

Če se ustavimo pri protagonistih navedenih virov, lahko tudi s pomočjo Franca Kosa (in njegovega dela o Gorici in njenih prebivalcih v srednjem veku)¹⁹ ugotovimo, da je konjušnik Gassenperger na Goriškem prej ko ne neznana oseba. Prav možno je, da je sicer živel v severnih delih dominija goriških grofov (Pustriška dolina in Koroška). Drugačna je ugotovitev za notarja Matijo, ki je bil v tistem času Goričanom poznan. Bil je sin Nikolaja Pucinja, ki je notarske posle opravljal v Huminu (Gemoni), po rodu pa naj bi bil iz Toskane.²⁰ Notar Matija je poznal člane rodbine iz Gramogliana, saj je prav on sestavil Pandulfovo oporoko leto pred donacijo kromberškega zemljišča Marijini cerkvi.²¹

Darovalca, ki sta se imenovala po gradu Gramogliano pri kraju Rožac (Corno di Rosazzo), lahko rodbinsko povežemo s plemiško družino, imenovano po koroškem Ebersteinu (Svinec), ki se nahaja nedaleč od Šentvida ob Glini (Sankt Veit an der Glan). Posebno v prvi polovici 14. stoletja zasledimo več članov te družine v ožjem spremstvu goriških grofov.²² Zato ne preseneča, da so v grofiji ob Soči in na Krasu prejeli od goriških gospodov za svoje zasluge razne fevde, med katerimi je

¹⁸ BATTISTI 1923, p. 13, n. 4.

¹⁹ KOS, F. 1919–1920; KOS, F. 1921–1923; KOS, F. 1924–1925; KOS, F. 1926–1927.

²⁰ BATTISTI 1923, p. 14, n. 3.

²¹ Ibid., p. 14.

²² ŠTIRH 1994, pp. 163, 184.

bil tudi gramoglianski.²³ Člani družine Eberstein, ki se jih zaradi podobnosti imena izvornega gradu lahko napačno zamenjuje s pozneje znamenitejšo štajersko in tudi vipavsko družino Herberstein,²⁴ so bili delno poznani z vzdevkom Rauch (Rewchel, Rewchlin). Po Gramoglianu (sl. 2) se je še leta 1398 imenoval *Swan Rewhlin*.²⁵

Podrobnejši vpogled v vsebino dveh oporok pokaže, da je bil starejši Ulrik bolj povezan z Gramoglianom, saj je drug srebrn kelih skupaj z določeno vsoto denarja za blagor svoje duše namenil cerkvi sv. Lenarta v bližini gramoglianskega gradu. Spomnil se je tudi dominikanskega samostana v Čedadu, na Goriškem pa je bil torej navezan na Marijino cerkev in seveda na že obstoječo družinsko grobnico v samostanu manjših bratov v (Spodnji) Gorici, kjer je želel biti pokopan. Vprašljivo je, ali je Ulrik sicer sploh živel v Gramoglianu, kajti leta 1353 naj bi bil grad v fajdi med goriškimi grofi in oglejskim patriarhom porušen.²⁶ Morda je bil to razlog, da je dal oporoko izdelati v Padovi, v domovanju njegovega tasta Mihaela Rabatte – Ulrik je bil poročen z Mihaelovo hčerko Margarito –, ki se je izkazal v visokih službah na dvoru padovanskih gospodov Carrara. Družina Rabatta se je pozneje povsem ustalila na Goriškem in Mihael Rabatta je (skupaj z bratom Ivanom) dal zgraditi cerkev sv. Duha pod goriškim gradom.²⁷

Ulrikov sorodnik in dedič Pandulf iz Gramogliana je imel hišo v Gorici in verjetno je tam tudi bival, kar je mogoče razbrati iz njegove oporoke. Volila je namreč namenil izključno goriškim cerkvenim institucijam. V družinski tradiciji je bila navezanost na goriški frančiškanski samostan s kapelo sv. Katarine, ki ji je ravno tako volil srebrn kelih, naročil pa je tudi izdelavo oltarja sv. Nikolaja s poslikavami v njem. Spomnil se je cerkve sv. Hilarija in Tacijana in bližnjega hospicija sv. Marije, tako kot predhodnik Ulrik pa je bil naklonjen tudi cerkvi sv. Marije nad Solkanom.

Vplivna ebersteinsko-goriško-gramoglianska družina se je torej vpisala v zgodovino kot prva znana dobrotnica Marijine cerkve, kjer koli je že ta stala.

Možnost drugačne lokacije Marijine cerkve

Historična topografija cerkva v goriško-solkanski okolici dopušča možnost, da se omembe Marijine srednjeveške cerkve ne nanašajo na hrib Skalnica oziroma Sveta gora. Ni tudi povsem gotovo, da gre v vseh primerih za isto cerkev. Zato moramo vzeti v pretres tudi druge lokacije. Na vrhovih v bližini Solkana je namreč v preteklosti stalo več cerkva (in pomenljivo je dejstvo, da je svetogorska cerkev danes edina preostala). Na Škabrijelu, ki je od Solkana oddaljen približno toliko kot Sveta gora, je na primer stala cerkev sv. Gabrijela, ki je dala hribu ime. Bližje nad Solkanom (sl. 3) pa se nam po-

²³ MIOTTI 1980, p. 258.

²⁴ Npr. CZOERNIG 1987, p. 564.

²⁵ Kos, F. 1919–1920, p. 12. Verjetno je ta Swan identičen z Ivanom, ki ga je Pandulf v oporoki skupaj z Bernardom iz Gramogliana postavil za univerzalnega dediča (BATTISTI 1923, p. 16).

²⁶ MIOTTI 1980, pp. 258, 260.

²⁷ CZOERNIG 1987, pp. 592–594, n.

nujata dve vzpetini, na katerih bi lahko glede na opis stala »prva svetogorska cerkev«, in sicer Sv. Katarina (»Kekec«) pod Škabrijelom, nekdanj verjetno imenovana »Kromberški hrib« (*in monte Stran/Stranerperg*),²⁸ in Sabotin s cerkvijo sv. Valentina. Velja izpostaviti, da so vse te cerkvene zgradbe stale na ozemlju solkanske župnije, tudi sabotinska onkraj reke Soče nad vasjo Štmaver. Cerkev sv. Katarine je bila leta 1959 dokončno žrtev povojnega režima,²⁹ cerkev sv. Valentina (tako kot tista na Škabrijelu) pa je bila opuščena zaradi reformnih posegov avstrijskega cesarja Jožefa II.³⁰

Razlog, da ti dve cerkveni zgradbi kljub drugemu zavetniku jemljemo pod drobnogled, je v spremembi (ali dvojnosti) patrocinija. Za cerkev sv. Katarine, ki je bila do druge polovice 19. stoletja cerkev kromberške soseske, nekdanj imenovane Stran, nesporno velja, da je prišlo do spremembe patrocinija šele neke sredi 18. stoletja.³¹ Pred tem je vedno govor o Marijini cerkvi. Glavni oltar v njej je bil namreč posvečen sv. Mariji, stranski pa sv. Katarini.³² Prva doslej znana omemba je iz leta 1466,³³ gotovo pa je še precej starejšega izvora, sploh če imamo poleg njene vloge vaškega središča pred očmi njeno pozicijo znotraj ali na robu starodavnega gradišča.³⁴ Podobno (le da manj izrazito) velja glede patrocinija tudi za cerkev sv. Valentina na Sabotinu, ki so jo še v 17. stoletju včasih titulirali tudi po Božji Materi.³⁵ Apostolski vizitator Bartolomeo Porcia navaja v letu 1570 oba zavetnika (*ecclesia sanctae Mariae in monte Sebotini et sancti Valentini*),³⁶ starejše znane omembe pa se bolj nagibajo k Marijinemu patrociniju, tako že prva nam znana iz leta 1478 (*ecclesia beate virginis Marie de monte Salvatino*).³⁷ Sabotinska cerkev je še starejšega izvora, saj so arheološke raziskave konec prejšnjega stoletja odkrile in razkrile njen tloris iz 14. stoletja.³⁸ Po izgradnji svetogorske cerkve v 40-ih letih 16. stoletja sta se na vrhovih Skalnice in Sabotina pozdravljali dve cerkvi, posvečeni Mariji, kar lepo razkriva opo-

²⁸ Kos, F. 1902, p. 125; PAVLIN 2006, pp. 131, 182.

²⁹ BRECELJ 1992, p. 144.

³⁰ HÖFLER 2001, pp. 114–117.

³¹ Ob vizitaciji leta 1742 govori na primer kromberški ključar Štefan Komel o treh cerkvah soseske (*s.ma Trinita, s. Gabriele e s. Catterina o sia B. V.* [Beata Vergine]) (Archivio della Curia Arcivescovile di Gorizia (ACAG), Visitazioni, Liber Visitationis ultra l'Isontium Anni 1742, foll. 112–113).

³² Biblioteca Civica »V. Joppi« di Udine (BCU), f. principale, ms. 1039, Bartolomeo da Porcia, Visitatio apostolica facta /.../ in civitate et dioecesi Aquileiensi in statu serenissimi arciducis Caroli Austriaci (1570) (=BCU, Visitazione Porcia), fol. 442. Zahvaljujem se Inštitutu za družbeno in versko zgodovino v Gorici (Istituto di storia sociale e religiosa di Gorizia), ki mi je omogočil vpogled v fotografirano gradivo. Cf. tudi *Atti delle visite pastorali* 1994, p. 66; *Atti delle visite pastorali* 2000, p. 216.

³³ Kos, F. 1902, p. 125. Opustiti je treba starejšo časovno atribucijo (leto 1399; VALENTINELLI 1854, p. 519), ker se ta nanaša na Marijino cerkev nad Vitovljami.

³⁴ SVOLJŠAK 1990, p. 36.

³⁵ HÖFLER 2001, p. 117.

³⁶ BCU, Visitazione Porcia, fol. 440r.

³⁷ Archivio di Stato di Gorizia (ASGO), Archivio Coronini Cronberg, Gorizia Comitale, št. 147, p. 367. Höfler navaja še omembo iz leta 1502 (HÖFLER 2001, p. 116): kapela Matere Božje *in Saluatino*, z beneficiatom *ad beatam Virginem in monte Sabbatini*.

³⁸ BADOGGIO, MUTO, OLM 2016, pp. 40–50.

roka Gregorja Gravnerja (*Grabnar*) iz Pevme (sl. 4), ki je leta 1562 volil del svojega vinograda novi Marijini cerkvi *supra Salcanum seu in Scauniza*, del pa Marijini cerkvi na Sabotinu (*in Sabatino*).³⁹

Romarska Marijina cerkev na Sabotinu

Od dveh predstavljenih cerkva ima prva malo možnosti, da bi »konkurirala« za identifikacijo s štirimi omembami.⁴⁰ K temu sklepu napeljuje po eni strani dejstvo, da se kromberška cerkev v virih (že v prvem znanem) praviloma povezuje s samo vasjo (*ecclesia sancte Marie de Strana*),⁴¹ po drugi pa dejstvo, da ni šlo za romarsko cerkev. Glede na volilo v oporokah obeh članov rodbine iz Gramogliana bi namreč smeli slutiti romarski značaj srednjeveške Marijine cerkve nad Solkanom.

Drugače je v primeru sabotinske cerkve,⁴² ki je več stoletij privabljala romarje (sl. 6). Vizitator Porcia je leta 1570 izpostavil lepoto glavnega oltarja s kipom Marije v nebesih kronane in opazil, da hranijo v cerkvi različne (vendar slabo označene) relikvije. Maševalo se je ob nedeljah in na Marijine praznike ter za božič ponoči in na god sv. Barnabe, ki so ga častili pri stranskem oltarju (tretji oltar je bil posvečen Marijinemu obiskanju). Pri cerkvi je bil nameščen kaplan.⁴³ Duhovna oskrba na Sabotinu je izpričana že skoraj stoletje prej⁴⁴ in nato do opustitve cerkve za časa jožefinskih reform.⁴⁵ Katapansko gradivo iz 18. stoletja poroča,⁴⁶ da so župljani tedaj velike solkanske župnije romali na Sabotin na god sv. Barnabe in na nedeljo po sv. Juriju. Podobnih navad so se držali tudi verniki goriške⁴⁷ in šempetrške župnije.⁴⁸ Ker se je župnija Šempeter pri Gorici izločila iz solkanske pražupnije že v prvi polovici 15. stoletja, gre morda izvor sabotinskih romanj iskati že v poznem srednjem veku. Sabotin je bil privlačen tudi za puščavnike (eremite).⁴⁹ Južno pod cerkvijo so danes vidni ostanki stavb, ki so verjetno služili za duhovnike, romarje in v gospodarske namene.

Po uveljavitvi novega romarskega cilja na Skalnici je morala cerkev na Sabotinu vsaj delno izgubiti na privlačnosti. »Marijino svetogorsko prvenstvo« je gotovo sča-

³⁹ Arhiv Slovenske frančiškanske province sv. Križa, Ljubljana (ASFP), 1, listine, Sveta gora, št. 15.

⁴⁰ Ni pa nemogoče, da bi se nanjo vendarle nanašala katera od njih.

⁴¹ Kos, F. 1902, p. 125.

⁴² Cerkev je sicer gravitirala na sosesko Štmaver pod Sabotinom, vendar je bilo štmaversko središče pri cerkvi sv. Mavra (BCU, Visitazione Porcia, foll. 440v, 454v; *Atti delle visite pastorali* 2000, p. 543).

⁴³ BCU, Visitazione Porcia, foll. 440, 453v.

⁴⁴ ASGO, Archivio Coronini Cronberg, Gorizia Comitale, št. 147, p. 367. Leta 1478 je kaplansko službo opravljal Pavel Klug (Clugh).

⁴⁵ *Atti delle visite pastorali* 2000, pp. 223, 564.

⁴⁶ Pokrajinski arhiv v Novi Gorici (PANG), 781, Mikrofilmi, V-12, št. 7: Katapan cerkve sv. Štefana v Solkanu z zač. vpisom l. 1757; PALJK 2001, pp. 112–113; PAVLIN 2013, pp. 334 ss.

⁴⁷ TAVANO, L. 2006, pp. 33, 38.

⁴⁸ PAVLIN 2010, p. 37.

⁴⁹ *Atti delle visite pastorali* 1994, p. 70; *Atti delle visite pastorali* 2000, pp. 564–565; TAVANO, L. 2004, p. 34.

soma vplivalo na spremembo patrocinija sabotinske cerkve. Porcia si je za počitek med vizitacijo v binkoštnem času izbral svetogorsko cerkev s samostanom in nanj so Franciškovi manjši bratje observanti naredili zelo dober vtis (*invenit dictos patres optime se gerere tam circa regimen ecclesiae materialis quam circa divina officia vitaeque et mores eorum*).⁵⁰ Verjetno je tudi zato raznim duhovnikom, ki so se pregrešili (predvsem s konkubinatom), naložil za pokoro prav romanje na Sveto goro, večkrat tudi plačilo določenega denarnega zneska mlademu konventu.⁵¹ Kazen je doletela tudi sabotinskega kaplana Antona Siparina, ki mu je bilo naloženo, naj šest mesecev tedensko roma k svetogorski Marijini cerkvi in tam po maši kleče na golih kolenih moli sedem psalmov z litanijami in s prošnjami.⁵²

Pogled *a posteriori*

Sabotinsko srednjeveško prvenstvo utegne podkrepiti še en vidik. Zemljišče, na katerem so po letu 1539 začeli graditi svetogorsko cerkev, ni bilo v cerkveni posesti. V primeru starejše cerkve na tem mestu bi z njim verjetno razpolagala solkanska župnija (ali morda grgarska cerkvena skupnost). Izpričano pa je, da je bila zemlja na Skalnici last deželnega kneza oziroma komore (»države«), torej je z njo razpolagal vsakokratni habsburški vladar, pred letom 1500 pa rodbina goriških grofov. To moremo jasno razbrati iz notarskega instrumenta z decembra leta 1540.⁵³ Zemljo je novi cerkvi podelil deželnoknežji uradnik Gregor Seepach. Kot komorni prejemnik, ki je skrbel za dohodke deželnega kneza, je to lahko storil z dovoljenjem Hieronima Attemsa, namestnika deželnega glavarja na Goriškem.

Svetogorsko zemljišče tedaj še ni bilo podeljeno v polno last, kajti cerkev je vsako leto morala letno plačati goriškemu deželnoknežjemu uradu (urbarju) 80 krajcarjev, večji del nabranih denarnih darov ob treh cerkvenih praznikih in plačilo za stroške varovanja (*custodia*) v teh dneh pa je pobiral deželski sodnik (*gastaldius contractae*). Deželnoknežji urbarji druge polovice 16. stoletja akurativno potrjujejo izplačilo fiksno določene vsote, ki jo je komori za podeljeno zemljo primaknila nova ustanova (*Neustift*) nad Solkanom.⁵⁴

Hieronim Attems (ki ni imel grofovskega naslova) torej leta 1540 ni mogel darovati zemljišča cerkvi. Se je pa Attemsova družina pozneje vendar zapisala v svetogorsko zgodovino kot »darovalka zemlje« (sl. 5). Hieronimov vnuk Herman Attems

⁵⁰ BCU, Visitazione Porcia, fol. 439r.

⁵¹ Ibid., passim.

⁵² Ibid., fol. 457r: »pro peccato autem condemnamus eundem ut per menses sex proximos futuros singulis hebdomadibus semel accedat ad visitandam ecclesiam sanctissimae Virginis in Monte Salcani ibidemque celebret et deinde septem psalmos cum letaniis et praecibus singulis vicibus genibus flexis et nudis recitet«.

⁵³ ASFP, 1, listine, Sveta gora, št. 6. Dokument je (tako kot ostalih 23 svetogorskih) v prevodu objavil p. Pavel Krajnik (KRAJNIK 1997, pp. 6–8).

⁵⁴ Biblioteca Civica di Gorizia (BCG), Fondi Antichi, ms 138/139 (fol. 61v), ms 140 (fol. 61v), ms 182 (fol. 104v), ms 145 (fol. 69v) za leta 1561/62, 1563, 1585 in 1599.

je namreč leta 1603 konvent manjših bratov oprostil plačevanja letne pristojbine za zemljišče v zameno za ustanovne maše zanj in njegove sorodnike.⁵⁵ To pa je lahko storil, ker so bili v rokah njegove družine deželnoknežji dohodki goriškega urada (zapisani v goriškem komornem urbarju), kajti tri leta prej mu jih je deželni knez nadvojvoda Ferdinand II. Habsburški za posojenih 90.000 goldinarjev podelil v zastavo.⁵⁶

Zaključek

Obstoj cerkve v 14. stoletju, Marijin patrocinijski, romarski značaj – vse to so močni argumenti za to, da se srednjeveške navedbe prej kot na svetogorsko nanašajo na sabotinsko cerkev. P. Korošak je v omenjenem članku v *Svetogorski Kraljici*⁵⁷ sploh opustil misel na kakršno koli drugo različico. V opreko s tem mnenjem bi sicer lahko bila dokaj ustaljena topografska oznaka, ki sabotinsko cerkev povezuje s hribom (*de monte Salvatino*) in ne Solkanom (*supra Salcanum*), a je tudi prostor nove svetogorske cerkve v prvih letih večkrat identificiran z Grgarjem in ne s Solkanom, na primer pri podelitvi zemljišča za zidavo leta 1540 (*super monte Neuschaunitza supra Gregar*), ob posvetitvi leta 1544 pa z obema označbama (*supra montem Salcanum et Gargarium*).⁵⁸ Poleg tega je bila morda v času štirih omemb v drugi polovici 14. stoletja cerkev na Sabotinu dovolj markantna, da je lahko do določene mere »izpodrinila« ime Sabotin,⁵⁹ kakor je to pozneje veljalo za Skalnico.

Če torej drži, da je v nekem smislu na Sabotinu obstajala »Sveta gora pred Sveto goro«, bo še toliko bolj neizpodbitno držalo, kakšen prelomen dogodek se je leta 1539 pripetil na Skalnici (sl. 7).

⁵⁵ ASFP, 1, listine, Sveta gora, št. 24. V letu 1605, ko so Attemsi od Thurnov kupili gospostvo (Sveti Križ (danes Vipavski Križ)), je bil Herman povzdignjen v baronski stan. Ob tej priložnosti se je za duhovno podporo znova obrnil na svetogorske frančiškane.

⁵⁶ MORELLI DI SCHÖNFELD 2003, p. 197; CZOERNIG 1987, pp. 751–753, 761, n. Po Hermanovi smrti je nadvojvoda Ferdinand leta 1612 podaljšal zastavo Hermanovi vdovi Uršuli in konec leta 1673 je cesar Leopold dokončno odprodal komorni urbar (oziroma dohodke, ki so na tej osnovi pritekali) Attemsom (DELLA BONA 2003, p. 145; CZOERNIG 1987, p. 761).

⁵⁷ KOROŠAK 2004, p. 42.

⁵⁸ ASFP, 1, listine, Sveta gora, št. 6, 8.

⁵⁹ Sabotin se (skupaj s Štmavrom) sicer omenja že leta 1280 (*Sanndt Mor vnnnder dem Saluantinberg*) (Kos, M. 1954, p. 115, n. 56). Zdi se, da si tudi veliko kmetijo (hubo) pod »Marijinim hribom« iz prve omembe leta 1368 topografsko laže predstavljamo pod Sabotinom kot pod Skalnico, saj gre (hipotetično) morda za današnji kraj Podsabotin.